

Dr hab. Zbigniew Wróblewski, prof. KUL
Wydział Filozofii

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Roberta Mirskiego „Socio-cognitive development in context: Theory of mind, folk psychology, and culture from an interactionist perspective”
(„Rozwój społeczno – poznawczy w kontekście: Teoria umysłu, psychologia potoczna i kultura z perspektywy interaktywistycznej”)**

Toruń 2024.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Roberta Mirskiego stanowi oryginalne, dogłębne, wielostronne i interdyscyplinarne opracowanie problemu rozwoju społeczno – poznawczego w wybranych kontekstach z perspektyw interaktywistycznej. Jako taka jest bardzo dobrym przykładem badań kognitywistycznych, które wnoszą istotny wkład w badania nad poznaniem w formule interdyscyplinarnej oraz znakomitym przykładem roli teorii w badaniach empirycznych.

Treść rozprawy

Rozprawa doktorska ma formę cyklu publikacji naukowych, uzupełnionego obszernym omówieniem, w którym przedstawiono ich osadzenie w szerszym kontekście teoretyczno-problemowym. Cykl obejmuje pięć artykułów oraz dwa komentarze. Część omówienia i prezentacji tezy składa się z sześciu wyodrębnionych sekcji: (1) kontekstu teoretycznego, (2) omówienia znaczenia rozprawy, (3) opisu treści artykułów, (4) prezentacji innych badań autora niewchodzących w skład cyklu, (5) sformułowania głównego argumentu rozprawy oraz (6) bibliografii. Omówienie liczy 31 stron znormalizowanego wydruku komputerowego. Do rozprawy dołączono pełne teksty publikacji składających się na cykl.

Praca stanowi wieloaspektowe, spójne tematycznie oraz merytorycznie uzasadnione opracowanie zagadnienia istotnego z perspektywy badań kognitywistycznych, jakim jest rola czynników społeczno-kulturowych w rozwoju ludzkiego poznania społecznego, ze szczególnym uwzględnieniem teorii umysłu (*Theory of Mind*, ToM). Analiza roli tych

czynników została przeprowadzona w kontekście krytycznej oceny fundamentalnych modeli kognitywistycznych poznania społecznego oraz sformułowania propozycji alternatywnego modelu teoretycznego.

W artykułach i komentarzach składających się na rozprawę podejmowane są następujące wątki tematyczne, które wspólnie tworzą rozbudowany argument na rzecz interakcjonistycznego modelu rozwoju poznania społecznego:

1. **Współczesne modele teorii umysłu (Theory of Mind, ToM) i ich ograniczenia w interpretacji danych międzykulturowych i rozwojowych.** W podsumowaniu jednego z artykułów autor rozprawy stwierdza, że tradycyjne modele ToM wikłają się w natywistyczne założenia: „Jednak obydwa te wyjścia postulują wrodzoną wiedzę, różniąc się jedynie ilościowo względem tego, ile z tej wiedzy jest wrodzone, i w konsekwencji stoją przed dalszymi wyzwaniami teoretycznymi: problematycznym podejściem do wrodzoności, fundacjonalizmem, który apriorycznie uniemożliwia stawianie pewnych hipotez, oraz innymi problemami pojęciowymi, takimi jak rozgraniczenie pomiędzy kompetencją a wykonaniem.” (WT, s. 67; artykuły są sygnowane takimi samymi skrótami, które zaproponował Doktorat). Badania nad ToM w kontekście rozwojowym i międzykulturowym ujawniają szereg problemów teoretycznych, które w kolejnych publikacjach są systematycznie pogłębiane i rozwijane.
2. **Analiza tradycyjnych ram teoretycznych modeli ToM, w szczególności ich założeń ontologicznych.** Zdaniem autora rozprawy, prowadzą one do istotnych ograniczeń interpretacyjnych wobec dostępnych danych empirycznych, a także do ograniczeń pojęciowych w wyjaśnieniach kognitywistycznych i psychologicznych poznania społecznego. Do takich ograniczeń zalicza się fundacjonalizm i natywizm, które nie doceniają roli doświadczenia i działania w procesach poznania społecznego (por. AvC).
3. **Charakterystyka alternatywnego, interakcjonistycznego modelu rozwoju poznania społecznego w kontekście inkulturacji.** W modelu tym podkreśla się znaczenie działania dla zrozumienia mechanizmów inkulturacji, w tym roli konwencji, praktyk kulturowych i interakcji społecznych. Zaprezentowano w nim także nową koncepcję rozwoju zdolności refleksyjnych dzieci, w której akcentuje się rolę języka w procesie mentalizacji oraz konieczność określonych zmian fizjologicznych umożliwiających refleksję. W części krytycznej wskazano, że kodujący model

reprezentacji mentalnej w teoriach umysłu uniemożliwia uwzględnienie procesów inkulturacji, co wiąże się z następującymi problemami: (1) kopiowania i braku możliwości internalizacji, (2) fundacjonalizmu i niemożności nabycia treści kulturowo specyficznych, (3) problem nieadekwatności atrybucji stanu mentalnego jako sposobu koordynacji interakcji społecznych między jednostkami (por. AvC, CM).

4. **Krytyka natywizmu i analiza problemów wynikających z tej perspektywy w badaniach nad rozwojem poznania społecznego.** Autor poddaje analizie główne pojęcia związane z wrodzonością, występujące w badaniach rozwojowych (biologicznych, ewolucyjnych, psychologicznych), wskazując na narzucane przez natywizm ograniczenia koncepcyjne i teoretyczne. W odpowiedzi proponuje koncepcję rozwoju inspirowaną teorią systemów rozwojowych S. Oyamy oraz krytyką preformacjonizmu autorstwa S. J. Goulda. W tym ujęciu rozwój jest warunkowy, dynamiczny i kształtowany przez interakcje oraz czynniki środowiskowe (por. KN).
5. **Reinterpretacja wybranych zagadnień w ramach alternatywnego modelu rozwoju poznania społecznego.** Dotyczy ona m.in. rozwoju refleksji, koncepcji kodowania reprezentacji poznawczych oraz wpływu czynników genetycznych i pozagenetycznych na struktury poznawcze (por. BM, EM, ERM).

Ocena formalna i merytoryczna rozprawy

Doktorant opatrzył cykl artykułów i komentarzy syntetycznym omówieniem, w którym przedstawił główną tezę rozprawy, sformułował zasadniczy tok argumentacji na rzecz proponowanego modelu oraz wskazał jego znaczenie naukowe. W efekcie powstał klarowny i dobrze skonstruowany przewodnik po całym cyklu publikacji, zawierający precyzyjnie wyeksplikowaną strukturę argumentacyjną, która nie została w całości przedstawiona w żadnej z poszczególnych prac wchodzących w skład cyklu.

Od strony językowej i warsztatowej rozprawa nie budzi prawie żadnych zastrzeżeń. Pomijam ocenę formalną dołączonych artykułów, ponieważ można założyć, że redakcje prestiżowych czasopism, gdzie były drukowane, zadbały o wysokie standardy redakcyjne tekstów. W

omówieniu cyklu artykułów brakuje w bibliografii dwóch złożonych publikacji do redakcji czasopism, o których wspomina Doktorant w sekcji 4.

Brakuje w omówieniu rozprawy informacji o wkładzie autora do poszczególnych publikacji. W niektórych publikacjach niestety nie ma wprost podanych tych informacji. Poza oczywistymi przypadkami artykułów jednoautorskich (dwa teksty), w czterech artykułach jest pierwszym autorem oraz drugim autorem w jednym tekście. Na podstawie tych wskaźników ale przede wszystkim na podstawie analizy treści publikacji można wnioskować, że udział Doktorat w przygotowaniu tych artykułów był zasadniczy (sformułowanie koncepcji oraz redakcja tekstu). Wyniki samodzielnych badań teoretycznych zawartych w WT oraz KN pojawiają się następnie w publikacjach z M. Bichardem oraz A. Gutem; krytyczna część badań dotycząca ograniczeń tradycyjnych modeli występuje także w kilku miejscach (AvC, CM, BM, EM); podobnie jest z prezentacją modelu interakcjonistycznego (CM, BM, ERM). Wskazuje to, że Doktorant ze swoimi współpracownikami koncentruje się na odpowiednio sprofilowanej problematyce poznania społecznego. Samodzielność i istotny wkład Doktoranta w rozwój modelu interakcjonistycznego nie budzi zatem wątpliwości.

Lektura opracowania i publikacji wchodzących w skład rozprawy doktorskiej może być odbierana jako wielka pochwała myślenia teoretycznego w naukach empirycznych. W pogoni za oryginalnością wyników nie zauważamy, że produkujemy dane, z którymi nie wiadomo co zrobić, np. uzyskujemy kolejne potwierdzenie modelu teoretycznego, ale nie rozwiązujemy problemów, które nie dają się zinterpretować w dominujących ramach teoretycznych. Postęp w nauce dokonuje się m.in. w ciągłym poprawianiu lub wymianie tych ram (np. zmiana paradygmatu naukowego). Doktorat racjonalnie uzasadnia, że niektóre z tych ram są niewystarczające a nawet błędne i proponuje alternatywne modele teoretyczne. Podkreślić należy, że taką zmianę naukową możemy dokonać racjonalnie, np. sformułować konkretne kryteria i argumenty za rzeczą takiej zmiany, na rzecz zmiany danego modelu, który jest bardziej efektywny w wyjaśnianiu danych empirycznych. Krótko rzecz ujmując: rdzeń teoretyczny, filozoficzny można wymienić w drodze racjonalnej argumentacji. Taki argument został w rozprawie przedstawiony na rzecz nowego interakcjonistycznego modelu poznania społecznego. Pośrednio otrzymaliśmy także wyakcentowanie roli postulatów metodologicznych w badaniach kognitywistycznych, np. jeżeli modele teoretyczne nie radzą sobie w wyjaśnieniu zbioru danych empirycznych, to należy sięgnąć do modelu teoretycznego lub paradygmatu naukowego i w nim dokonać modyfikacji lub wymiany na nowy model. Brzmi to banalnie i prawie każdy uczony parający się badaniami empirycznymi zgodzi się natychmiast

z takim postulatem metodologicznym, ale w praktyce zazwyczaj „górze biorą” konserwatywne nawyki metanaukowe. „Podręcznikowe” teorie, skoro już zdominowały myślenie w danej dziedzinie, niełatwo oddają pole badawcze. Doktorat broni stanowiska, według którego można racjonalnie argumentować na rzecz zmiany metanaukowej i odsyłać wydawałoby się nienaruszalne koncepcje naukowe do archiwum historii nauki, np. koncepcje reprezentacji mentalnej opartej na kodowaniu. „Kropla draży skałę podręczników akademickich”, a koncepcja interakcjonistyczna poznania społecznego skutecznie do tego się przyczynia.

Racjonalna zmiana paradygmatu w badaniach empirycznych, w tym przypadku badań z zakresu psychologii rozwojowej, psychologii poznania społecznego i kognitywistyki społecznej zakłada, że można wskazać, które elementy fundamentu teoretycznego tradycyjnych modeli są wadliwe, generują aprioryczne ograniczenia. Ta część rozprawy doktorskiej, według mnie jest najbardziej wartościowa i oryginalna, ponieważ wykracza poza ogólne deklaracje metodologiczne, wskazując w jaki sposób możemy odkrywać ograniczenia ontologiczne i pojęciowe tradycyjnych modeli ToM. Co najważniejsze, dyskusja o ograniczeniach modeli poznania społecznego lub paradygmatów leżących u ich podstaw, nie sprowadza się do powtarzania filozoficznych argumentów, ale wyraźnie wskazuje, jakie są konsekwencje teoretyczne przyjęcia określonych założeń na poziomie paradygmatu (np. koncepcja reprezentacji mentalnej, poznanie jako kodowanie informacji, koncepcja ewolucji życia i poznania) oraz jakie pojawiają się trudności z interpretacją danych rozwojowych i międzykulturowych. Na podstawie tych identyfikacji trudności można racjonalnie postulować zmianę metanaukową. Część krytyczna tej dyskusji jest przeprowadzona wzorcowo, odważnie, ale nie arogancko. Doktorant, korzystając z ogólnej krytyki M. Bickharda tradycyjnych modeli poznania, przygotował szczegółową krytykę zastosowaną do modeli ToM. Ogólny schemat krytyki zawierał odrzucenie koncepcji kodowania informacji jako modelu poznania, fundacjonalizmu w rozwoju poznawczym oraz natywizmu. Aplikacja tych zasadniczych punktów krytycznych do opis mechanizmów ToM prowadzi do przeprowadzenia dogłębnej krytyki dotychczasowych ujęć elementów wyjaśnień tradycyjnych, np. kultura jest tylko modulatorem procesów rozwojowych, mechanizm ToM zakłada pośredni wpływ kulturowo uniwersalnych czynników, instrumentalne traktowanie języka, instrumentalne traktowanie czynników społeczno-kulturowych. Ogólnie rzecz biorąc, narzędzia krytyki dotychczasowych modeli poznania opartego na kodowaniu informacji, przygotowane przez Bickharda, zostały przez Doktoranta rozwinięte i zastosowane w specjalistycznej dziedzinie poznania.

Krytyka nie kończy się jedynie na odrzuceniu tradycyjnych modeli poznania, ale jest zwieńczona propozycją pozytywną modelu alternatywnego. W tej części rozprawy schemat

podziału pracy teoretycznej układu się analogicznie. Fundamenty nowego interakcjonistycznego modelu poznania sformułowane przez Bickharda są rozwinięte przez Doktorantna w dziedzinie poznania społecznego. W ogólnym planie nowy model poznania przedstawia nowe koncepcje emergencji zjawisk mentalnych, reprezentacji mentalnej, rozwoju poznawczego, ontologii społecznej, języka i refleksji. Każdy z tych elementów konstrukcyjnych interakcjonizmu jest aplikowany do nowego ujęcia poznania społecznego, według którego podstawowe zdolności poznawczo-społeczne dzieci wynikają z rosnącej konwencjonalizacji umysłu dziecka, kultura jest istotną częścią (nie tylko modulatorem) zdolności społeczno-poznawczych, odpowiednie zrozumienie testów z fałszywymi przekonaniem, psychologii potocznej, konstytutywnej roli języka w poznaniu społecznym. Rezultat końcowy części krytycznej oraz pozytywny model alternatywny stanowi dopinające się dzieło kognitywistyczne, które według Doktoranta jest obiecującym programem badawczym w dziedzinie poznania społecznego. O możliwościach rozwoju tego programu wspomniano także w autoreferacie oraz już podjętych badaniach. Podkreślam jeszcze raz, że niniejsza rozprawa doktorska przedstawia rozwiązanie istotnego problemu naukowego na płaszczyźnie przedmiotowej (mechanizmy poznania społecznego) oraz metapredmiotowej (dyskusja poziomów teorii i ich wpływu na badania empiryczne).

Wniosek końcowy

Przedstawiony do recenzji cykl artykułów mgra Roberta Mirskiego stanowi oryginalny wkład do badań nad poznaniem; w określonym zakresie jest samodzielnym opracowaniem, które wymagało zdobycia odpowiednich kompetencji naukowych oraz współpracy naukowej w wymiarze międzynarodowym.

Rozprawa doktorska mgra Roberta Mirskiego spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim przez określone w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r. poz. 1668 z późn. zm.) i wnioskuję o dopuszczenia jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.